

САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ В АСПЕКТІ КРИТЕРІАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті досліджено психолого-педагогічну сутність самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів та окремих її компонентів. Обґрунтовано сучасний інноваційний критеріально-діагностичний підхід до вимірювання самостійних пізнавально-творчих зусиль за допомогою тестового інструментарію. Представлено авторський варіант евристичного тестування для оцінки результатів і перебігу самостійних робіт студентів пізнавально-творчого характеру.

Ключові слова: самостійність студентів, самостійна пізнавально-творча діяльність, критеріальна діагностика, евристичне тестове завдання.

В статье исследована психолого-педагогическая сущность самостоятельной познавательной-творческой деятельности студентов и отдельных ее компонентов. Обоснован современный инновационный критериально-диагностический подход к измерению познавательной-творческих усилий студентов с помощью тестового инструментария. Представлен авторский вариант эвристического тестирования для оценки результатов и выполнения самостоятельной работы студентов познавательной-творческого характера.

Ключевые слова: самостоятельность студентов, самостоятельная познавательная-творческая деятельность, критериальная диагностика, эвристическое тестовое задание.

The article deals with the psychological and pedagogical essence of students' individual cognitive creative activity and its separate components. Modern innovative criteria approach to the measurement of students' cognitive creative efforts with the help of test instrument is grounded. Author's variant of heuristic testing for the assessment of the results and proceeding of students' individual activity of cognitive creative character is presented.

Key words: independence of students, students' individual cognitive creative activity, criteria diagnostics, heuristic test task.

Постановка проблеми. Актуальними завданнями сучасної вищої школи, поряд із задоволенням потреб особи в інтелектуальному, культурному й моральному розвитку, є організація умов для оволодіння студентом способами самостійної пізнавально-творчої діяльності у процесі пізнання принципів та закономірностей відповідної професійної галузі; підготовка його до участі у самостійному пошу-

ку, осмисленні, перетворенні й використанні необхідної інформації; сприяння творчій самореалізації особистості.

Однак на сьогодні залишаються невирішеними суттєві суперечності між:

а) необхідністю збільшення обсягу творчої складової у самостійній пізнавальній діяльності студентів та домінуванням традиційного репродуктивного способу передачі й освоєння знань та умінь;

б) свободою пізнавально-творчої діяльності студентів та необхідністю чітких стандартів діагностики й оцінювання їх навчальних досягнень.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової розробки проблеми самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів у процесі навчання засвідчив, що її вирішення привертало увагу багатьох педагогів та психологів. На розвитку творчого потенціалу суб'єктів пізнавальної діяльності акцентується увага у педагогічних працях К. Ушинського, В. Сухомлинського, Л. Занкова, В. Давидова, В. Лозової, Б. Коротяєва, М. Скаткіна, та ін. Проблема розвитку самостійності тих, хто навчається, досліджують В. Буряк, С. Гончаренко, О. Демченко, Т. Шамова та ін. Психологічні передумови розвитку творчої самостійності як елемента структури творчої особистості знаходимо у наукових пошуках М. Алексєєва, Дж. Гілфорда, Л. Виготського, Г. Костюка, Е. Торренса та ін. Основи організації навчальної і творчої діяльності розкрито у дослідженнях В. Андрєєва, Ю. Бабанського, В. Бондаря, М. Лазарева, І. Підкасистого та ін. Діагностиці навчальних досягнень студентів (учнів) присвятили свої наукові праці О. Божович, К. Інгенкамп, І. Лернер, І. Підласий, А. Хуторський та ін.

Вищезазначені науковці наголошують на необхідності формування творчої особистості, здатної самостійно навчатися, ґрунтовно розкривають дидактичні принципи організації самостійної, пізнавальної, творчої діяльності студентів. Проте на сьогодні недостатньо розробленими залишаються важливі питання комплексної діагностики самостійних пізнавально-творчих досягнень студентів, зокрема в аспекті застосування евристичного тестування.

Мета статті – дослідити психолого-педагогічну сутність самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів з позицій критеріально-діагностичного підходу до її якісних характеристик. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне: окреслити психологічні та педагогічні підходи до розуміння окремих компонентів і критеріальних характеристик поняття «самостійної пізнавально-

творчої діяльності студентів»; визначити сутність вищезазначеного комплексного поняття; схарактеризувати сучасні інноваційні підходи щодо ефективної та об'єктивної евристичної тестової діагностики самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна вища школа все більше уваги приділяє природній необхідності студентів у самостійному здобутті та поглибленні знань, використанні різних інформаційних джерел для їх критичного і творчого осмислення й оцінювання, що сприяє вибору свого шляху досягнення мети та усвідомлення власної життєвої і професійної позиції.

Цій меті підпорядковані сучасні інноваційні освітні технології. Проте серед найбільш успішних, на думку провідних дидактів (В. Андреева, Б. Коротяєва, П. Підкасистого, А. Хуторського та ін.), є евристична технологія навчання. Саме ця технологія віддає пріоритет самостійній пізнавально-творчій діяльності студентів як засобу якісного здобуття необхідних теоретичних знань і практичних умінь.

Поняття «самостійна пізнавально-творча діяльність студента» – багатогранний термін, який потребує з'ясування і сучасного тлумачення його компонентів, таких, як: діяльність, самостійність, пізнання та творчість. Розглянемо сутність кожного елементу окремо.

Розпочнемо з поняття «діяльність», яке у найбільш широкому філософському значенні дефінується як спосіб існування людини і суспільства в цілому. Теоретичні психолого-педагогічні положення про діяльність як фактор розвитку особистості розробляли Б. Ананьєв, О. Божович, Л. Виготський, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.

Так, наприклад, С. Рубінштейн характеризує діяльність як динамічну систему взаємодій суб'єкта зі світом, у процесі якої відбувається поява і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта у предметну діяльність. Предметна діяльність являє собою процес, під час якого людина творчо перетворює природу, трансформуючись у суб'єкт діяльності, а природа та її явища – в об'єкти своєї діяльності.

А. Леонт'єв визначає діяльність як найвищу форму активності особистості, яка основана на свідомості, і найвищу форму вияву життя людини, її активного відношення до навколишньої дійсності.

Із зародженням філософської думки у древній Греції такі вчені, як Платон і Сократ приділяли велику увагу самостійній діяльності і вважали її необхідною умовою розвитку мислення, обґрунтовували значення добровільного, активного і самостійного оволодіння людиною знаннями.

Класики педагогічної науки А. Дістервег, В. Сухомлинський, К. Ушинський уважають самостійну діяльність тих, хто навчається, важливим і незамінним чинником справжньої освіти.

Так, німецький педагог А. Дістервег, розглядаючи ідею розвитку розумових сил тих, хто навчається, зазначає: «Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути дані або повідомлені. Усякий повинен досягти цього власною діяльністю. Те, чого людина не придбала шляхом своєї самостійності, – не його».

Основоположник наукової педагогіки Росії К. Ушинський всебічно розвиває у своїх працях ідеї школи Сократа про першорядність добровільного, активного і самостійного оволодіння дітьми знаннями, про те, що розвиток мислення людини успішно здійснюється тільки в процесі самостійної діяльності, яка супроводжується радістю і задоволенням і тим самим усуває пасивність у здобутті нових знань.

Видатний український педагог В. Сухомлинський у своїй праці «Сто порад учителям» безперечний пріоритет віддає самостійній роботі дітей і дорослих, вбачає її найпершу сутність у тому, що не тільки педагог, але й самі учні мають ставити перед собою мету і завдання самостійної розумової праці, тільки тоді вона перетворюється в справжнє навчання як творчу працю.

Засновник російської наукової школи розвиваючого навчання А. Петров зазначає, що самостійність не вичерпується ні фактом відсутності педагога, ні навіть здатністю тих, хто навчається, виконувати ті чи інші завдання без допомоги викладача, а містить більш суттєво важливу здатність суб'єктів навчання «без будь-якої допомоги, свідомо ставити перед собою певні цілі, завдання, планувати свою діяльність і здійснювати її» [5, с. 150].

Основною метою та показником самостійної діяльності студента, як зазначає більшість науковців (А. Алексюк, В. Буряк, А. Вербицький, П. Підкасистий, І. Харламов та ін.), є пізнавальна самостійність. Український педагогічний словник визначає пізнання як «процес цілеспрямованого відображення об'єктивного світу у свідомості людей. Пізнання є специфічною, вищою формою відображення. На відміну від нижчих форм відображення воно здатне виходити за межі наявного стану речей, тобто відображати не тільки сучасне, а й майбутнє, не лише дійсне, а й численні можливості – конкретні й абстрактні – для вибору тієї з них, що найбільш відповідає інтересам людини» [2, с. 261].

Пізнання студент має здійснювати сам, адже тільки знання і вміння, здобуті власною працею, є міцними, ґрунтовними і дієвими,

лише шляхом напруженої мозкової діяльності можна досконало оволодіти навчальним предметом, логічно вписати його зміст у структуру знань і професійних навичок.

У межах евристичного навчання провідні дидакти В. Андреев, Б. Коротяєв, М. Лазарєв, П. Підкасистий, А. Хуторський та ін. зазначають, що суттєвою ознакою пізнавальної діяльності є її творчий характер.

Наукова психолого-педагогічна література поняття «творчість» трактує по-різному, а саме як: здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, націленість на відкриття нового і здібність до глибокого усвідомлення свого досвіду (Е. Фромм); універсальну функцію людини, яка веде до всіх форм самовираження (А. Маслоу); механізм розвитку, взаємодія, яка сприяє розвитку (Я. Пономарьов); здібність людини відмовитися від стереотипних способів мислення (Дж. Гілфорд, Е. Торранс); вихід за межі вже наявних знань (Д. Богоявленська, А. Матюшкін).

У сучасному розумінні в межах навчального процесу, як зазначає О. Кривонос [4, с. 27], творча діяльність розглядається не як створення чогось принципово нового, а як суб'єктивне створення і відкриття студентом особистісно нового.

Дослідники Л. Виготський, Б. Коротяєв, Г. Костюк, І. Лернер, С. Рубінштейн, М. Скаткін, Н. Тализіна та ін. акцентують увагу на подібності творчості взагалі та навчально-творчої діяльності. Вони наголошують на тому, що немає принципових відмінностей між продуктивним мисленням ученого, який відкриває нові закономірності, і продуктивним мисленням студента, який робить відкриття нового лише для себе. Тому важливим критерієм пізнавально-творчої діяльності є самостійний пошук і створення певного продукту в індивідуальному досвіді того, хто навчається – нового невідомого для нього наукового знання чи методу, але відомого зазвичай у загальному суспільному досвіді.

Професор В. Андреев визначає розроблену ним «навчально-творчу діяльність ... як таку, що відбувається переважно в умовах ... непрямого або перспективного педагогічного управління, орієнтованого на максимальне використання самоуправління особистості». Результат її діяльності «має суб'єктивну новизну, значимість і прогресивність для розвитку особистості й особливо її творчих здібностей» [1, с. 51].

Російський дидакт А. Хуторський розглядає творчу діяльність як складову більш широкого, на його погляд, поняття «евристична ді-

ьяльність». Остання «має на меті участь того, хто навчається, у конструюванні всіх елементів власної освіти: сенсу, мети, змісту, оптимального вибору форм і методів навчання, індивідуальної траєкторії освоєння освітніх сфер і т.д.» [6, с. 80 – 81]. Дослідник наголошує, що евристична діяльність містить: 1) самі творчі процеси зі створення освітньої продукції у навчальних предметах; 2) пізнавальні процеси, неминучі й необхідні для супроводу творчості; 3) організаційні, методологічні, психологічні й інші процеси, які забезпечують творчу й пізнавальну діяльність [6, с. 80 – 81].

Теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволив окреслити вихідні позиції та конкретизувати сутність окремих одиниць комплексного поняття «самостійна пізнавально-творча діяльність» та дав можливість автору статті сформулювати власне визначення цього терміну. Самостійною пізнавально-творчою діяльністю студентів вважаються самостійні дії студентів, спрямовані на пізнання нового у процесі навчання та створення власного творчого освітнього продукту шляхом самостійного визначення мети навчання, способів та методів діяльності, пошуку й формулювання актуальних для студента проблем, трансформування їх у пізнавальні задачі та їх творче осмислення, уточнення, вирішення, з подальшим аналізом, корекцією та оцінюванням одержаних результатів.

Отже, самостійна пізнавально-творча діяльність студента має пошуково-перетворюючий (евристичний, продуктивний) характер. У центрі діяльності перебуває не лише результативність творчого процесу (створення студентом зовнішнього творчого освітнього продукту: есе, твору, дослідницької роботи тощо), але і його перебіг (внутрішній розвиток самого творця – досягнення ним достатнього та високого рівня володіння евристичними вміннями: аналізу, синтезу, вміннями аргументувати, ставити евристичні запитання, робити власні висновки, проводити самодіагностику, самоконтроль, самооцінювання та самокорекцію).

Суттєвою відмінністю самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів у межах евристичного навчання є те, що вона не ізольована від інших суб'єктів навчання (як це досить часто відбувається під час традиційного навчання), але й підтримується і посилюється постійною інтенсивною взаємодією з викладачем, товаришами та засобами інформації.

Як зазначає О. Демченко [3, с. 31], роль викладача у самостійній пізнавально-творчій діяльності студентів є опосередкованою, через створення умов її протікання та стимулювання творчої ак-

тивності студентів, через уникання авторитаризму і створення атмосфери співробітництва і співтворчості. Педагог має бути психологічно і практично готовий до факту індивідуальної своєрідності «Я-концепції» кожного студента, організації особистісно зорієнтованого навчання.

Визнання самостійної пізнавально-творчої діяльності провідним засобом підвищення якості сучасної вищої освіти щодо розвитку творчих здібностей студентів, висуває питання не лише про зміну підходів викладачів до її організації, але й потребує вдосконалення існуючих та створення нових більш ефективних та об'єктивних методів діагностики її перебігу й результату.

Так, найбільш валідний, об'єктивний і надійний на сьогодні діагностичний метод – традиційне тестування закритої форми (репродуктивного характеру) – не довів своєї дієвості під час вимірювання творчих (продуктивних) досягнень студентів.

У процесі нашого дослідження було з'ясовано, що діагностика самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів має проводитися на основі системно-функціонального підходу та комплексу ретельно розроблених кількісних та якісних критеріїв. Ці критерії стали основою розробленого нами нового методу діагностики саме пізнавально-творчих зусиль студентів – евристичного тестового завдання, яке дефінуємо як, по-перше, навчальне завдання відкритої форми, що має на меті створення студентом особистісно значущого освітнього продукту з використанням евристичних видів діяльності (когнітивних, креативних, оргдіяльнісних); по-друге, достатньо об'єктивний, валідний, надійний метод діагностики й оцінювання як зовнішніх (творчих продуктів), так і внутрішніх (методів і способів діяльності особистості) результатів самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів; по-третє, інструмент, який сприяє оперативній само- та взаємодіагностиці й експертній оцінці рівнів розвитку творчих досягнень студентів на критеріальній основі.

З огляду на результати нашого дослідження та досвід роботи, найбільш доцільними й ефективними прикладами евристичних тестових завдань можуть бути: анотація або рецензія наукової статті; усна доповідь за фаховим спрямуванням; письмовий професійний проблемний твір, зокрема, педагогічний міні-твір і твір-роздум; невелика, але завершена, дослідницька робота за спеціальністю; схеми або таблиці, що узагальнюють теоретичний матеріал; науковий реферат тощо.

Подібні творчі завдання дуже часто оцінюються суб'єктивно через відсутність у сучасній дидактичній і педагогічній літерату-

рі повних, точних, достатньо випробуваних в експериментальній і практичній роботі критеріїв діагностики та оцінювання пізнавально-творчих досягнень студентів.

Тому, на відміну від традиційних видів творчих завдань, вищезазначені евристичні тестові завдання базуються на ретельно розроблених критеріях, які одночасно виконують як навчальну, так і діагностичну функції. Слід наголосити, що студенти мають бути ознайомлені з кількісними та якісними критеріями діагностики та оцінювання до виконання евристичного тестового завдання, а не після його завершення. Діагностичні критерії можуть бути продуктом творчої співпраці учасників навчального процесу (змінюватися або доповнюватися), проте їх слід розробляти на науковій основі.

Евристичні тестові завдання як діагностичний інструментарій мають допомагати прогнозувати й планувати самостійну пізнавально-творчу діяльність студентів, слугувати чітким механізмом для адекватної діагностики та оцінки досягнутого не лише викладачам, але й самим студентам. Тому у нашому дослідженні діагностика розглядається як невід'ємна складова самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сьогодні діяльність студента у вищому навчальному закладі має носити самостійний пізнавально-творчий характер. Сучасний студент має бути не тільки об'єктом педагогічного впливу, але й повноправним суб'єктом освітньої діяльності, наділеним навичками самостійного цілепокладання, самоорганізації та самоконтролю, таким, що володіє науковими методами і прийомами пізнання, здатним самостійно знаходити та творчо осмислювати інформацію, створювати власний освітній продукт і, як результат, творчо самореалізовуватися.

Успіх самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів неможливий без ретельного його оснащення діагностичним інструментарієм для установлення причин успіхів та недоліків.

У дослідженні вперше запропоновано використання евристичного тестування для об'єктивного вимірювання пізнавально-творчих досягнень студентів. Запропоновані евристичні тестові завдання, з одного боку, значно підвищують рівень володіння студентами пізнавально-творчими уміньми, з іншого – сприяють самоорганізації, самодіагностиці, самоконтролю, самооцінюванню та самокорекції навчальних досягнень.

У подальшому плануємо поглибити експериментальну роботу щодо активізації самостійної пізнавально-творчої діяльності студен-

тів та вдосконалення діагностичного інструментарію, включаючи випробування різних видів евристичних тестових завдань та комплексу якісних і кількісних критеріїв об'єктивної діагностики й оцінювання творчих зусиль студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андреев В.И.* Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. – 240 с.
2. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. *Демченко О.М.* Педагогічна діагностика як засіб оптимізації самостійної навчальної діяльності студентів медичних коледжів: дис. ... канд. пед. наук. / О.М. Демченко. – Суми, 2008. – 227 с.
4. *Кривонос О.Б.* Формування професійно-творчих умінь студентів медичних коледжів у навчальній діяльності: дис. ... канд. пед. наук. / О.Б. Кривонос. – Суми, 2009. – 210 с.
5. *Петров А.В.* Самостоятельная познавательная деятельность в системе развивающего обучения / А.В. Петров, Л.В. Цулая, О.П. Петрова // Вестник ЧГПУ. – 2000. – №4 (Электронный вариант) А.В. Петров (журнал «Наука, культура, образование», № 4/5, с. 150 – 154.
6. *Хуторской А.В.* Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.